

נחלקו התנאים, לגבי אדון ששלח שטר שחרור לעבדו, וחזר בו לפני שהגיע השליח לעבד, האם יכול לחזור בו או שהשליח זכה לעבד? וכך מובא במשנה (שם יא):

האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי, אם רצה לחזור בשניה - יחזור, דברי ר"מ. וחכ"א: בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים, לפי שזכין לאדם שלא בפניו, ואין חבין לו אלא בפניו, שאם ירצה שלא לזון את עבדו - רשאי, ושלא לזון את אשתו - אינו רשאי. אמר להם: והרי הוא פוסל את עבדו מן התרומה כשם שהוא פוסל את אשתו! אמרו לו: מפני שהוא קניינו.

חכמים סוברים שזכין לאדם שלא בפניו, ע"כ כשמקבל השליח את השטר שחרור, מזכה השליח את העבד והוא משתחרר. רבי מאיר סובר שאין כאן גדר של 'זכין', משום שאם היה האדון כהן הוא מאכיל את עבדו בתרומה. ואם יפסיק להיות עבדו, אזי לא יאכל העבד מהתרומות כמו אשת כהן.

חכמים עונים לרבי מאיר שעדיין יש כאן גדר של "זכין", שאם ירצה האדון הכהן יכול הוא למנוע ממנו מזון או שיכול למכור אותו "מפני שהוא קניינו". רבי מאיר סובר שהתרומה היא זכות לעבד, ויש לעיין מה הטעם, וכך דנים התוספות (שם יב: ד"ה השבתוני):

רבנן שהשיבו לו ומה אם ירצה שלא לזונו רשאי היו סבורין הא דקאמר ר"מ שאם היה עבד כהן פוסלו מן התרומה **הוי חוב לו לפי שנותן לו הרב מזונות בריוח בשביל שיש תרומה הרבה לכהנים או משום שיש מצוה באכילת תרומה.**

שני יתרונו יש בתרומה: א. ישנה בריוח, מפני שאסור להפסיד סתם תרומות. ב. עצם האכילה היא מצווה.

ננסה בענ"ד לעיין על איזה מהאופנים הביא רבי מאיר את ראייתו. הגמרא מביאה ברייתא שמרחיבה את הדין של חכמים ור"מ (שם):

תניא: א"ר אלעזר, אמרנו לו למאיר: והלא זכות הוא לעבד שיוצא מתחת ידי רבו לחירות! אמר לנו: חוב הוא לו, שאם היה עבד כהן - פוסלו מן התרומה. אמרנו לו: והלא מה אם ירצה שלא לזונו ושלא לפרנסו - רשאי! אמר לנו: ומה אילו עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה על בעלה - הלא אוכלין בתרומה, וזה אינו אוכל, אבל אשה חוב הוא לה, שכן פסלה מן התרומה ומפסידה מן המזונות.. ולרבי מאיר, תינח עבד כהן, עבד ישראל מאי איכא למימר? אמר רבי שמואל בר רב יצחק: מפני שמפסידו משפחה כנענית. אדרבה, הרי הוא מתירו בבת חורין! עבדא בהפקירא ניחא ליה, זילא ליה, שכיחא ליה, פריצה ליה.

חכמים רואים ביציאה של העבד לחירות כזכות. רבי מאיר רואה זאת כחוב. העבד יכול לאכול בתרומה, גם שהוא ברוח מרבו ומשיג תרומה בזול. ע"כ מפסיד אם האדון הכהן מגרש אותו. אך מה יאמר רבי מאיר על אדון ישראל שלא יכול להאכיל בתרומה? עונה ר"מ: שיכול להתחתן עם שפחה כנענית ויכול לחיות אתה בהפקרות, מה שאין כן עם יהודיה בת חורין, וכך מבאר רש"י (ד"ה זילא, ופריצה):

זוללה היא בעיניו לזלזל בה לכל תאותו. מתנהגת עמו בפריצות.

כלומר, אם האדון הוא ישראל, החוב של העבד הוא שכבר יאסר עליו האפשרות לחיות בהפקרות עם שפחה כנענית. ונוסף על זה אם האדון הוא כהן, העבד יפסיד מזונות התרומה שבאה בריוח ונראה לענ"ד שלא בגדר מצוות אכילת תרומה. משום שכל העניין עוסק כאן בחוב של הגוף, כלומר ההנאות הגופניות נחסמות לעבד ברגע שהוא משוחרר.

חכמים חולקים וסוברים, שההנאות הנשמטיות והחירות הנפשית הם הזכייה. וכל זמן שהוא עבד, נשמתו משועבדת לאדם אחר, גם אם יש לו הרבה מזון ותענוגות מופקרות.

עולה מהאמור, שיש שתי זוויות הסתכלות בזכייה של העבד. זווית אחת היא מצד **הגוף**, ר"מ סובר שהזכייה של הוא ע"י שגופו נהנה מתאוות העולם הזה, כי "עבדא בהפקירא ניחא ליה". לעומת זאת, חכמים סוברים שהזכייה האמיתית היא עצמיות ה**נפש והנשמה** של האדם, והשיעבוד האמיתי הוא אי הגבלת התאוות החומריות.

אולי רבי מאיר סובר שהגדרת "זכין לאדם שלא בפניו, ואין חבין לו אלא בפניו" הולכת עפ"י המשקפיים של הנידון. אם הוא עבד, אזי נוח לו בהפקרות. ואם נכריח אותו להשתחרר אזי אין כאן זכייה אמיתית. משום שעבד שרוצה לצאת מעבדותו, הדבר מצריך כוחות נפש שיוציאו אותו מזה. ע"כ אם הוא יצא לחופשי בזכייה, אזי הוא יהיה בן חורין בגוף של עבד.

חכמים סוברים שהגדרת "זכין לאדם שלא בפניו" היא עפ"י הגדרת בית הדין ולא עפ"י הנידונים (העבדים). ע"כ מבט ההסתכלות היא נשמטית גרידא, ובודאי שהיא חושפת מהו חופש אמיתי לנשמה ודרכה גם לכוחות הגופניים.